

ПРЕЦЕДЕНТНИЙ ХАРАКТЕР РІШЕНЬ СУДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

PRECEDENT NATURE OF JUDGMENTS OF THE COURT OF THE EUROPEAN UNION

Гончаров В.О.,
студент IV курсу*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*Точій А.О.,
студентка IV курсу*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*Іванов А.Г.,
асистент кафедри права Європейського Союзу*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена питанню визначення статусу рішень Суду Європейського Союзу як прецедентних. У статті зосереджено увагу на змісті доктрини *stare decisis* у контексті рішень Суду ЄС та здійснено порівняння з доктриною усталеної судової практики, що характерна для романо-германської правової сім'ї. Авторами досліджено питання судової правотворчості Суду ЄС та підстав, що дозволяють Суду здійснювати нормотворчу діяльність. Фактичне перебирання Судом ЄС на себе ролі законодавця, що полягає у вдосконаленні, конкретизації норм права, усуненні прогалин є одним зі способів для досягнення основної мети ЄС – розвитку інтеграційного процесу відповідно до цінностей і принципів Союзу. У дослідженні акцентовано увагу на тому, що Суд фактично виконує роль правотворця: він не лише здійснює тлумачення приписів права ЄС, але й формулює правові конструкції, що не мають текстуального закріплення в установчих договорах, але при цьому позитивно впливають на розвиток права Європейського Союзу. Розглянуто питання відступу Суду ЄС від своїх попередніх рішень. Шляхом проведення дослідження через призму принципу правової визначеності зроблено ряд висновків та виокремлено підстави, що можуть слугувати для відмови від попереднього рішення. Аргументи авторів підкріплюється посиланнями на рішеннями Суду ЄС. Зважаючи на відсутність формального закріплення принципу *stare decisis* на всіх трьох рівнях, розглянуто питання щодо наявності принципу *stare decisis* у міжланкових зв'язках, а саме між Судом справедливості та Загальним судом. Загалом ознайомлення зі статтею дасть змогу отримати відповіді на питання: чи мають рішення Суду ЄС характер прецедентної практики; чи обов'язкові рішення Суду ЄС для врахування як самим Судом ЄС у подальшому здійсненні правосуддя, так і іншими інституціями, що закріплені у статті 13 Договору про Європейський Союз; чи створюють рішення Суду ЄС норми права ЄС? Стаття буде корисна науковцям, практичним працівникам та кожному, хто цікавиться питаннями права Європейського Союзу.

Ключові слова: прецедент, Європейський Союз, Суд ЄС, Court of Justice, *stare decisis*, обов'язковість.

The article is devoted to the issue of determining the status of decisions of the Court of Justice of the European Union as precedents. The article focuses on the content of the doctrine of *stare decisis* in the context of the decisions of the Court of Justice of the EU and compares it with the doctrine of established case law, which is characteristic of the Romano-Germanic legal family. The authors investigate the issue of judicial lawmaking of the Court of Justice of the EU and the grounds that allow the Court to carry out rule-making activities. The study emphasizes that the Court actually acts as a lawmaker: it not only interprets the provisions of EU law, but also formulates legal constructions that are not enshrined in the founding treaties, but have a positive impact on the development of European Union law. The issue of the Court of Justice's departure from its previous decisions is considered. By conducting a study through the prism of the principle of legal certainty, a number of conclusions were made and the grounds that may serve to abandon the previous decision were identified. The authors' arguments are supported by references to the judgments of the Court of Justice. The question of the existence of the principle of *stare decisis* in interlink relations, namely between the Court of Justice and the General Court, is considered. In general, reading the article will provide answers to the questions: whether the decisions of the Court of Justice of the EU are case law; whether the decisions of the Court of Justice are binding for consideration, both by the Court of Justice itself in the further administration of justice and by other institutions enshrined in Article 13 of the Treaty on European Union; do judgments of the Court of Justice create rules of EU law? This article will be useful for scholars, practitioners and anyone interested in European Union law.

Key words: precedent, European Union, Court of Justice, *stare decisis*, binding.

Суд Європейського Союзу (далі – Суд ЄС) – це узагальнюючий термін, що характеризує всю судову систему Європейського Союзу та безпосередньо включає до свого складу три ланки: Суд справедливості, Загальний суд та спеціалізовані суди. Така інституція має на меті прийняття певних актів різної форми та юридичного значення, а саме рішень, постанов та висновків. Прийняття таких актів є проявом реалізації судової компетенції названої інституції, однак у зв'язку з цим виникають питання: чи мають такі рішення характер прецедентної практики; чи обов'язкові вони для врахування як самим Судом ЄС у подальшому здійсненні правосуддя, так і іншими інституціями, що закріплені у статті 13 Договору про Європейський Союз (далі – ДЕС); чи створюють рішення Суду ЄС норми права ЄС. Аналіз зазначених питань та пошук відповідей на зазначені питання і є предметом дослідження.

Концепція прецеденту втілюється в доктрині *stare decisis*, що полягає в принципі: «схожі справи мають вирішуватися однаковими способами» [1, с. 606]. Так, сутність

прецеденту полягає в тому, що судді зобов'язані використовувати раніше прийняте рішення під час розгляду аналогічної справи, а також це означає, що судді створюють норми права у ході вирішення спорів між сторонами. Цей принцип притаманний англосаксонській правовій сім'ї, тоді як романо-германській правовій сім'ї більш властива доктрина *jurisprudence constante* – усталеної судової практики. У контексті романо-германської доктрини судді також можуть використовувати судові рішення в майбутньому під час розгляду аналогічних справ, але, на відміну від доктрини *stare decisis*, такі рішення будуть джерелом (формою) права не через закріплену обов'язковість дотримуватися прецеденту судом, а внаслідок переконливості правильної інтерпретації норми права [2, с. 5]. Якщо в англосаксонській доктрині судова практика формується на основі лише одного рішення – прецеденту, то в континентальній системі права – на базі сукупності узгоджених між собою судових рішень. Саме ця ознака, на наш погляд, дає змогу стверджувати, що для Суду ЄС нехарактерне

використання доктрини усталеної судової практики, яка має рекомендаційний характер з огляду на дію принципу незалежності суду і підпорядкування суду лише закону.

Зазначене вище дає підстави зробити попередній висновок, що рішенням Суду ЄС властиве панування доктрини *stare decisis* з огляду на те, що Суд ЄС використовує свою попередню практику у здійсненні правосуддя. Однак такий висновок є оманливим хоча б із формальної точки зору, оскільки на рівні установчих договорів, Статуту і Регламенту Суду ЄС відсутнє легальне закріплення того, що попередні рішення Суду ЄС є обов'язковими під час наступного розгляду справ. *De jure* на законодавчому рівні в ЄС не закріплено прецедентний характер рішень Суду ЄС, проте *de facto* можна вважати, що його рішення є прецедентами, через наведене нижче.

Норми установчих договорів у деяких випадках є абстрактними, а відповідно, юридична конструкція, з одного боку, широко охоплює всі відносини, даючи суду змогу самостійно наповнити норму «духом», а з іншого, цинічно випускає з поля правового регулювання певні ситуації, що потребують юридичного визначення. З огляду на те, що відносини в межах Європейського Союзу є динамічними, існує нагальна потреба у постійному правовому регулюванні, зважаючи на змінювані соціальні та/або економічні обставини. Враховуючи те, що внесення змін до установчих договорів Союзу є складною процедурою, фактичне перебирання Судом ЄС на себе ролі законодавця, що полягає у вдосконаленні, конкретизації норм права, усуненні прогалин, є одним із способів для досягнення основної мети ЄС – розвитку інтеграційного процесу відповідно до цінностей і принципів Союзу. Таке перебирання на себе Судом ЄС функції законодавця є відступом від вимог принципу поділу влади (насправді в інституційній системі ЄС швидше використовується специфічна модель механізму стримувань і противаг), однак, зважаючи на те, що така правотворчість є необхідною для досягнення цілей європейської інтеграції, з такою практикою можна погодитися.

М. Сорока, обґрунтовуючи можливість створення норм права Судом ЄС, доходить висновку про те, що якщо це сприяє виконанню цілей ЄС, то є допустимим. При цьому дослідник аргументує такі дії Суду ЄС із посиланням на доктрину домислованих повноважень, зазначаючи, що ця доктрина може бути використана всіма інституціями ЄС [3, с. 483]. Із таким підходом важко погодитися. Доктрина домислованих повноважень закріплена у статті 352 Договору про функціонування Європейського союзу (далі – ДФЄС): «якщо в рамках напрямків політики, визначених у Договорі, виникає потреба у діях Союзу з метою досягнення однієї з цілей, передбачених Договорами, і якщо останні не надали відповідних повноважень, то Рада, ухвалюючи за пропозицією Комісії та після схвалення Європейського парламенту, ухвалює необхідні пропозиції...». Тобто ДФЄС чітко встановлює процедуру отримання додаткових повноважень для досягнення цілей ЄС, тоді як розширення повноважень Суду ЄС у порівнянні з повноваженнями, визначеними ДЄС, не мало місце досі за процедурою статті 352 ДФЄС.

Важливого значення для кращого розуміння характеру рішень Суду ЄС має аргументація Kieran Bradley. На думку дослідника, важливо, щоб Суд ЄС не ґрунтував свої міркування у справах на певному уявленні про те, що його рішення за своєю сутністю мають обов'язкову прецедентну цінність, а натомість покладався на тлумачення відповідних положень установчих договорів. Прецедентне значення попереднього рішення полягає не в тому, щоб позбавити національний суд можливості повторно подати до Суду питання, на яке він уже дав відповідь, що справді є підставою для того, аби Суд зміг переглянути свою позицію в деяких судових рішеннях [4, с. 55].

Про наявність прецедентної практики безпосередньо згадується у багатьох рішеннях Суду. Так, Суд ЄС

у рішенні Case T-336/07 у 364 абзаці зазначає, що: «з огляду на прецеденти в інших рішеннях, зазначених у пунктах 360 та 361 вище, сторона цілком могла передбачити, що його поведінка на ринку могла б обмежити конкуренцію» [5]. Генеральні Адвокати у своїх висновках також вживають термін «прецедент». Так, у висновку по справі C-32/11 Генеральний Адвокат С. Villalón, у абзаці 27 зазначив: «такі рішення, як *Leur-Bloem* і *Kofisa Italia* опосередковано підтвердили дієвість цієї прецедентної практики, використовуючи аргументацію *contrario*, тоді як відповідно до того ж рішення у справі *ETI (14)*, хоча й без прямого опору на *Kleinwort* – прецедент Бенсона, у подібній справі зазначалося, що посилання на право ЄС, що міститься у відповідному національному положенні, не підлягало жодним умовам» [6]. Звісно, такі словосполучення завжди матимуть характер «вирізаних із контексту», але попри відсутність юридичного значення для таких висловлювань, це додатковий аргумент про наявність прецедентної практики рішень Суду ЄС.

Ще одним аргументом на користь того, що рішення Суду ЄС – прецеденти, є демонстрація прикладів, коли Суд ЄС фактично використовує для аргументування нового рішення попередні. З цього приводу слушно є думка Т. Комарової, яка зазначила, що «Суд ЄС досить часто ґрунтує свої наступні рішення на попередніх, але без указки або прямого посилання на них» [7, с. 2]. Ілюструючи думку науковця, варто навести приклади рішень Суду ЄС, що свідчать про їх прецедентний характер. Так, у справі C-334/12 RX-II в абзацах 50-53 Суд ЄС обґрунтував своє рішення посиланням на своє попереднє ухвалене рішення. У справі C-334/12 Суд посилався на ті чотири показники ризику, що стосувалися поняття «розумного строку» для відкриття судового провадження, які були вже визначені Судом у справах C-171/07 та C-172/07. Таким чином, можна зробити висновок, що Суд ЄС дотримується своїх попередніх рішень і застосовує їх до майбутніх справ, якщо фактична ситуація схожа або ідентична, що нагадує концепцію прецедентної практики.

Відносини в межах Європейського Союзу є динамічними, а отже, практика Суду ЄС не може бути статичною. Тому Суд ЄС час від часу змінює підходи до вирішення одного й того ж самого питання. З одного боку, враховуючи, що відповідно до установчих документів Суд ЄС не зобов'язаний враховувати власні попередні рішення, то фактично відхід від попередньої практики є допустимим, однак, з іншого боку, такі дії є порушенням принципу правової визначеності, оскільки однаковість застосування права є вирішальним елементом цього принципу. У контексті цього питання варто звернутися до Доповіді Європейської комісії «За демократію через право», схваленої на 86-му пленарному засіданні. В абзаці 49 зазначено, що «потреба у визначеності не означає, що норми права повинні застосовуватись із такою негнучкістю, що унеможливила б врахування імперативів гуманності і справедливості» [8, с. 179]. Розширюючи цю тезу, додамо, що зміна позиції Суду ЄС, відхід від попередньої практики є виправданим за певних обставин, а саме коли для цього є вагомий підстави. На наш погляд, такими підставами можуть бути: 1) наявність обставин, що вказують, що попереднє рішення прийнято повністю або частково неправильно; 2) якщо є потреба дати ширше тлумачення норми права; 3) якщо є потреба звузити тлумачення норми права; 3) у разі зміни суспільних, політичних, економічних обставин у межах ЄС; 4) якщо відбулося внесення змін до законодавства ЄС; 5) нове рішення може краще вплинути на досягнення цілей та завдань Союзу; 6) попереднє рішення не відповідає цінностям ЄС. Так, у справі C-400/95 Суд ЄС відмовився від попередньо сформованої позиції по справі C-400/95 з метою забезпечити захист від звільнення вагітних жінок, які не можуть працювати в будь-який час вагітності через хворобу, спричинену

вагітністю. Ця справа є проявом зміни позиції Суду ЄС з мотивів того, що попереднє рішення не відповідає цінностям ЄС – поваги до прав людини.

У контексті зміни своїх рішень Судом та враховуючи вищевикладене, заслуговує на увагу думка Генерального Адвоката М. Lagrange, який зазначає: «суд має зіставляти реалії суспільного життя з правовою нормою в кожній дії, що може спонукати Суд у відповідних випадках визнавати свої помилки з огляду на нові факти, нові аргументи або навіть спонтанне переосмислення» [9]. Наголошуємо, що в будь-якому разі потреба у відмові від попередньої практики має бути ваговою та фундаментальною, оскільки у протилежному випадку матиме місце суддівське свавілля, що може негативно вплинути на єдність та послідовність права ЄС. Аби не допустити порушення єдності та гарантувати передбачуваність права ЄС, вважаємо, що суд у рішенні має безпосередньо та безумовно вказувати, що Суд відійшов від позиції висловленої у конкретному(-их) рішенні(-ях) по справі(-ах).

Таким чином, рішення Суду ЄС фактично є прецедентами, які застосовуються в аналогічних справах, але від яких Суд ЄС може відмовитися за наявності вагомих підстав.

Враховуючи викладене вище, слід визнати, що правотворча діяльність Суду ЄС безпосередньо впливає на право ЄС загалом, оскільки фактично створюються нові правила гри. Так, одним із визначних результатів такої судової правотворчості було виведення принципу верховенства права ЄС над національним правом держав-членів (справа 6/64), принципу прямої дії права ЄС у національних правопорядках держав-членів (справа 26/62). М. Сорока зазначає такі прецедентні рішення, що створили нові приписи: можливість прийняття Радою певного акту без рішення Парламенту в разі недотримання останніх визначених строків (справа C-658/11); необхідність відображення в кожному акті, який приймається в рамках ЄС, переліку причин, з яких він був прийнятий, обґрунтування того, що акт не суперечить принципу субсидіарності та пропорційності, які лежать в основі компетенцій ЄС (справа C-282/90) [3, с. 486].

Усе, що було сказано вище, стосувалося Суду ЄС загалом. Однак, зважаючи на відсутність формального закріплення принципу stare decisis на всіх трьох рівнях, потребує конкретизації питання щодо наявності принципу stare decisis у міжланкових зв'язках, а саме між Судом справедливості та Загальним судом. Аналіз установчих договорів дозволяє зробити висновок, що рішення вищого за ієрархією суду не є обов'язковими для нижчого, оскільки відсутній припис,

що зобов'язував Загальний суд враховувати рішення Суду справедливості. Проте фактичний стан зв'язків відмінний від формально закріпленого, тому що Загальний суд використовує практику Суду справедливості. На нашу думку, це пов'язано з тим, що Загальний суд побоюється того, що рішення може бути скасовано вищою судовою інстанцією. Для ілюстрування цих зв'язків варто використати приклад, що був наведений К. Bradley [4, с. 65]. Автор зазначає, що Загальний суд не завжди погоджується з рішеннями Суду ЄС. Так, Загальному суду у своєму рішенні у справі Kadi III довелося мати справу з аргументами, які критикували рішення Суду справедливості у справі Kadi II щодо інтенсивності та масштабу судового перегляду рішень про заморожування активів. Загальний суд розглядав аргументи проти рішення Суду як «не зовсім безпідставні» та як такі, що були дуже подібні до тих, які Загальний суд раніше висловлював щодо цього питання. З одного боку, він зазначив, що «в контексті цього провадження Загальний суд не зв'язаний, згідно зі статтею 61 Статуту Суду ЄС, рішеннями, прийнятими Судом у своєму рішенні у справі Kadi». З іншого боку, Загальний суд узяв до уваги конкретні обставини справи – той факт, що у своєму попередньому рішенні Суд скасував рішення Загального суду, а також взяв до уваги структурні міркування, зокрема апеляційний принцип та ієрархічну структуру суду.

Висновки

Проведений аналіз дає підстави зробити висновок про те, що рішення Суду ЄС de jure не мають прецедентного характеру, проте de facto їх можна вважати прецедентами. Попри те, що Суд не пов'язаний своїми попередніми рішеннями і не закріплено обов'язок використовувати попередні рішення, Суд ЄС дотримується сформованої попередньої практики з метою забезпечення сталості права ЄС. У дослідженні акцентовано увагу на тому, що Суд фактично виконує роль право творця: він не лише здійснює тлумачення приписів права ЄС, а й формулює правові конструкції, що не мають текстуального закріплення в установчих договорах, але при цьому позитивно впливають на розвиток права Європейського Союзу. Суд ЄС також може відступати від своїх попередніх рішень і такі дії не будуть вважатися порушенням принципу правової визначеності в разі наявності вагомих та фундаментальних підстав, зокрема наявності потреби вчинити дії для досягнення цілей Союзу. Загальний суд ЄС фактично використовує практику Суду справедливості, попри її необов'язковість для першого, з огляду на побоювання скасування свого рішення вищим судом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малишев Б.В. Прецедентне право. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; редкол. В.Я. Тацій та ін. Харків : Право, 2017. Т. 3. Загальна теорія права. С. 605–609.
2. Квятковська Б.І. Особливості судового прецеденту в англо-саксонській та романо-германській правових сім'ях (порівняльний аналіз). *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_1_3.
3. Сорока М.М. Вплив рішень Суду Європейського Союзу на формування та розвиток принципу інституційної рівноваги ЄС. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики*: зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. Харків, 2016. С. 483–487.
4. Kieran Bradley, Vertical Precedent at the Court of Justice of the European Union: When Push Comes to Shove. Kieran Bradley, Noel Travers, Anthony Whelan (eds), *Liber Amicorum in Honour of Nial Fenelly Hart 2014*, Oxford, 47–65. URL: <https://media.bloomsburyprofessional.com/rep/files/9781841138336sample.pdf>.
5. Reports of Cases. Judgment OF 29. 3. 2012 — Case T-336/07: Telefonica and telefonica de Espana v Commission. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62007TJ0336&from=NL>
6. Opinion of Advocate General Cruz Villalon. Case C-32/11. 25 October 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62011CC0032>.
7. Комарова Т.В. Рішення Суду Європейських Співтовариств: питання судового активізму. *Проблеми законності*. 2008. Вип. 94. С. 232–238.
8. Верховенство права. Доповідь № 512/2009. Європейська Комісія «За демократію через право». *Право України*. 2011. № 10. С. 168–184.
9. Opinion of Mr Advocate General Lagrange delivered on 13 March 1963. Da Costa en Schaake NV, Jacob Meijer NV, Hoechst-Holland NV v Netherlands Inland Revenue Administration. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61962CC0028>.